

ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Павлишак Я.Я., Коссак Г.М., Бриндзя І.В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

вул. Стрийська, 3, 82100, м. Дрогобич

pavlyshak2210@ukr.net, gr_kossak@ukr.net, i.bryndzia@dspu.ua

Формування високого рівня екологічної культури залежить від ефективної екологічної освіти, яка на порозі третього тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, збалансованого, сталого розвитку. Відповідно до стратегії розвитку екологічної освіти, одним з найважливіших пріоритетних напрямків є комплексний підхід до екологічного виховання, що сприятиме бережному ставленню до навколишнього середовища і як результат – підвищить загальнодержавний рівень екологічної культури. Вимоги суспільства до освіти зумовлюють потребу підготовки екологічно грамотного випускника школи, відповідального за стан природного середовища. Сучасна парадигма освіти ставить в основу освітньої діяльності розвиток життєво важливих компетенцій, зокрема і екологічної компетентності особистості та суспільства.

Екологічна компетентність виявляється в систематичному прийнятті рішень щодо врахування екологічних наслідків власної діяльності, що чинить певний вплив на довкілля. Основою екологічної компетентності є екологічні знання, досвід практичної діяльності в довкіллі.

У статті проаналізовано особливості системного формування екологічної компетентності в урочній та позакласній роботі, як ефективного засобу набуття учнями екологічної свідомості. Розкрито систему педагогічних впливів, що включають формування естетичних поглядів і переконань, почуття емпатії у ставленні до природи, гармонійне поєднання теоретичне навчання з практичною пізнавальною діяльністю. Виокремлено системність впровадження елементів екологічної діяльності учнів з біології у позакласній роботі. Експериментальна перевірка проведеного дослідження показала ефективність запропонованих шляхів цілісного поєднання форм навчання з системним застосуванням виховних впливів та екологічної діяльності учнів.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічна свідомість, сталий розвиток, освітній процес.

Environmental competence of secondary school students as a means of forming an environmental culture. Pavlyshak Ya., Kossak G., Bryndzia I.

The formation of a high level of environmental culture depends on effective environmental education, which on the threshold of the third millennium has become a necessary component of harmonious, balanced, sustainable development. According to the strategy for the development of environmental education, one of the most important priority directions is a comprehensive approach to environmental education, which will promote a careful attitude to the environment and as a result, raise the national level of environmental culture. Society's demands for education determine the need to prepare an environmentally literate school graduate who is responsible for the state of the natural environment. The modern paradigm of education places the development of vital competences, in particular, the ecological competence of the individual and society, as the basis of activity.

Environmental competence is manifested in systematic decision-making regarding the environmental consequences of one's own activities, which have a certain impact on the environment. The basis of ecological competence is ecological knowledge, experience of practical activities in the environment.

The article analyzed the features of system forcing of environmental competence in classroom and extracurricular work, as an effective means of students acquiring environmental awareness. The system of pedagogical influences, including the formation of aesthetic views and beliefs, a sense of empathy in relation to nature, a harmonious combination of theoretical learning with practical cognitive activity is revealed. Systematic implementation of elements of environmental activities of biology students in extracurricular work is singled out. The experimental verification of the conducted research showed the effectiveness of the proposed ways of holistic combination of forms of education with the systematic application of educational influences and environmental activities of students.

Key words: environmental competence, ecological consciousness, sustainable development, educational process.

Постановка проблеми. Сьогодні, у такий складний для українського народу час, формування свідомого ставлення до об'єктивної реальності є основним пріоритетом діяльності освітніх закладів. Молода людина має набувати громадянської свідомості, особистісного досвіду, реалізувати себе у суспільному житті, самостверджуватися у соціумі.

Слід зазначити, що відповідно до стратегії розвитку екологічної освіти, одним з найважливіших пріоритетних напрямків є комплексний підхід до екологічного виховання, що сприятиме бережному ставленню до навколишнього середовища і як

результат – підвищить загальнодержавний рівень екологічної культури [13].

Актуальність дослідження. Однією зі складових сталого розвитку суспільства є екологічна компетентність. Важливість формування екологічної компетентності є актуальним на сьогоднішній час, у зв'язку із збройною агресією проти України. Варварське знищення, забруднення агресором екосистем та соціосистем, визначає не тільки пріоритет перемоги над ворогом, а відновлення зруйнованих об'єктів довкілля та проживання людей, інтенсивного залучення молоді до розробки й реалізації соціальних й екологічних дій.

Дані ідеї у повному обсязі окреслені у Концепції нової української школи, а саме: уміння розумно, бережливо та виважено користуватися природними багатствами в рамках сталого розвитку, усвідомлювати роль навколишнього середовища для життя і здоров'я людини [10] та реалізуються на основі прийнятого Міністерством освіти і науки України Закону України «Про повну загальну середню освіту», де у статті 15 зазначено: спрямованість на формування екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля [3] та включено у Державний стандарт базової середньої освіти як одна із ключових компетентностей, а саме: екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, дотримання раціонального використання природних ресурсів, розуміння важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства [1].

Системне впровадження екологічної освіти через екологічне виховання, сприятиме системному та цілеспрямованому формуванню екологічної культури учнів. Екологічна освіта, як неперервний, цілісний процес навчання, є направлений на розвиток особистості, формування якісної системи наукових та практичних екологічних знань і вмінь, ціннісних орієнтацій, самостійної пізнавальної екологічної діяльності, що забезпечить усвідомлене ставлення до навколишнього природного середовища та визначить один із пріоритетних напрямів організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці практичних методів й форм активізації екологічної цілеспрямованої діяльності учнів у процесі урочної та позаурочної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо формування екологічної компетентності здобувачів загальної середньої освіти відображені в у працях О. Колонькової [4], Г. Жирської [2], Н. Пустовіт [11], С. Лебідь [7], С. Толочко [14], О. Прокопенко [12] та ін. У цих дослідженнях розглядаються компоненти екологічної культури, технології та методи формування екологічної компетентності для сталого розвитку, поняття екологічної освіти тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Мета дослідження – проаналізувати, розглянути й розробити шляхи цілеспрямованого впливу на формування екологічної компетентності в учнів при організації освітнього процесу з біології як ефективного інструментарію для набуття екологічної свідомості.

Новизна. Аналіз науково-методичної літератури з формування екологічної компетентності учнів та розробка шляхів активізації екологічного мислення.

Виклад основного матеріалу. Організація освітнього процесу з біології та свідоме формування еко-

логічної компетентності має включати ряд напрямів, а саме: бачення прекрасного та неповторного у живій природі, тобто, естетичних поглядів; не байдужість, співпереживання, виваженість у відношенні до довкілля, тобто, емпатії; усвідомлення збереження природи, тобто, етичних норм і правил, а також екологічних знань та умінь у безпосередній пізнавальній екологічній діяльності, що у кінцевому визначить рівень сформованої екологічної культури особистості.

В основі нашого дослідження ми виокремили основну мету проведення експерименту, а саме, у системному проведенні екологічного виховання для набуття цілісних екологічних компетентностей, що стануть основою формування екологічної свідомості учнів. Експериментальна перевірка результатів впровадження системи методів й заходів для формування екологічної компетентності внаслідок поєднання екологічних впливів на уроках біології та в позакласній роботі, шляхом активізації безпосередньої пізнавальної екологічної діяльності учнів. Даний підхід дозволить підвищити інтерес до проблем довкілля, розвинути почуття емпатії до живих організмів, що оточують нас та визначить можливість подальшої природоохоронної діяльності в напрямі сталого розвитку природи і суспільства. Важливість окреслених завдань реалізувалися у результаті проведення освітньої діяльності у сьомих класах.

У процесі проведення експерименту, основні акценти були спрямовані на цілісну систему екологічних впливів та поєднання їх із практичною екологічною діяльністю. Характерною відмінністю в проведенні експерименту у експериментальному класі була спрямованість на стимуляцію естетичних поглядів та почуття емпатії до живої природи й активну пізнавальну діяльність особливо у позакласній роботі. У контрольному класі усі освітні заходи здійснювалися відповідно вимог освітньої програми, спрямованість була на формування дослідницьких умінь без системних естетичних впливів, формування почуттів емпатії з поєднанням екологічною діяльністю. Аналіз динаміки якісних змін за результатами дослідження проводилися як на початку так і по завершенні проведеного дослідження.

Для ефективної реалізації мети та цілісного впровадження окреслених завдань були проведені попередні зрізи оцінки знань з проблематики дослідження та анкетування, яке визначило рівень сформованості екологічної свідомості в учнів. Для цього були виокремлені наступні параметри, що сприяли аналізу отриманих результатів, а саме: розуміння краси і неповторності живої природи, тобто естетичні екологічні погляди (параметр А); співпереживання за знищення флори і фауни, порушення гармонії довкілля, тобто почуття емпатії (параметр В); формування практичних умінь і навиків безпосередньої особистісної дослідницької екологічної діяльності у напрямі збереження та покращення екологічного стану довкілля (параметр С).

За основу проведення дослідження за визначеними параметрами було взято пізнавальну діяльність учнів на уроках біології та у позакласній роботі.

За результатами проведеного початкового аналізу рівня сформованості екологічної компетентності в учнів, їх осмисленої екологічної діяльності було встановлено, що більшість учнів вважає, що екологічні проблеми мають розв'язувати всесвітні організації та країни у яких вони виникають, що в Україні достатньо своїх проблем, зокрема, відстоювання цілісності та незалежності нашої країни, відповідно від них нічого не залежить, їхня діяльність немає ніякого значення тощо.

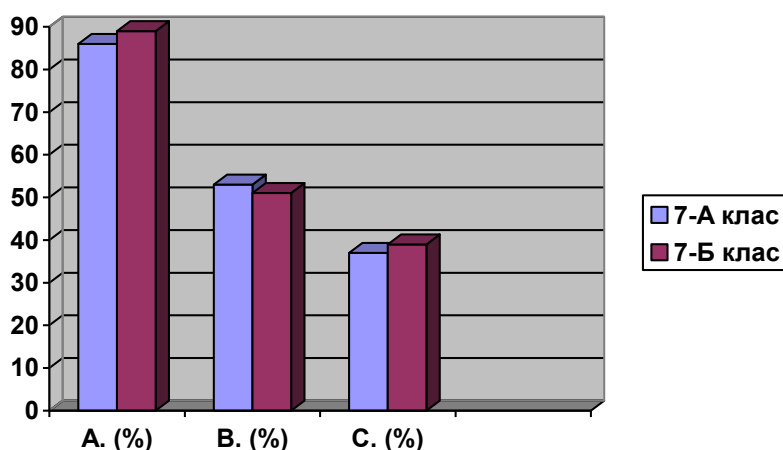
Після обробки даних проведення формуючого експерименту (діаграма 2) були визначили якісні зміни, що відбулися у поглядах та переконаннях учнів експериментального й контрольного класів:

У результаті комплексної системи впровадження методів та шляхів виховного впливу у поєднанні з пізнавальною діяльністю в урочній та позакласній

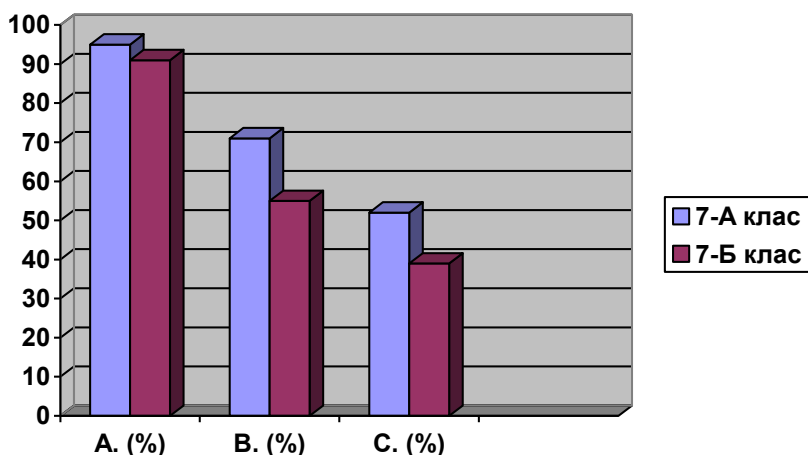
формі навчання, яка спрямовувалася на формування екологічної компетентності у поєднанні з естетичними екологічними переконаннями та почуттям емпатії були отримали наступні результати:

1) завдяки цілісній системі організації позакласної роботи зріс рівень естетичних екологічних поглядів в учнів, відповідно на 9% у експериментальному класі, завдяки походам у природу, розробкою проєктів «Люби і знай свій рідний край» тощо; у контрольному вони практично не змінилися, низький рівень пояснюється тим, що більшість не звертає увагу на красу природи, сприймає її як дійсне, зазначаючи, що є більш вагоміші пріоритети: навчання, користування гаджетами, заняття спортом тощо, що відповідно впливає і на інтерес;

2) значною мірою через безпосереднє спілкування з природою, безпосереднє бачення негативного впливу людини на довкілля та аналіз екологічних проблем у світі стимулювало почуття емпатії відповідно на 14%, тоді як у контрольному класі,

Діаграма 1. Результати констатуючого зрізу у процесі формування екологічної компетентності в учнів у 7 класах

Діаграма 2. Результати формуючого експерименту у процесі формування екологічної компетентності в учнів у 7 класах

даний матеріал сприймався як просто інформація, констатація факту, можливо цікавість, але не емпатичні почуття (покращилися всього на 2%);

3) аналіз спрямованості учнів на вирішення екологічних проблем своєї місцевості (параметр С), завдяки формуванню емпатичних почуттів, відчуття відповідальності за негативний споживацький вплив на довкілля та бажання здійснити природоохоронну діяльність, розв'язати екологічні проблеми хоча б своєму регіоні, що практично відмічалось у всіх учнів, зріс на 15%; у контрольному класі дані отримані у контрольному зрізі практично не змінилися, учні мотивували власну бездіяльність значним навчальним навантаженням, відсутністю вільного часу, відсутністю організованих екологічних заходів, де б вони можливо прийняли участь, заперечуючи себе як організатора цих заходів, зазначаючи, що від них нічого не залежить і їхня екологічна діяльність не вплине на екологічний стан у цілому.

У процесі проведення формуючого експерименту, що проводився під час урочної та позакласної роботи для формування цілісних екологічних поглядів і переконань, дозволив нам виокремити характерні риси, що сформувалися в учнів, які вплинули та визначили їх екологічну культуру, а саме:

1) естетична спрямованість екологічного виховання дозволила цілеспрямовано вплинути на учнів,

споглядання природи з іншої позиції, не споживацької, а естетичної, виявити інтерес до біології в цілому й побачити красу та неповторність оточуючого нас природного середовища;

2) учні даного віку найбільш спрямовані на усвідомлення краси природи і шкоди якої завдає людина їй, формує співпереживання, емпатію, бажання включитися у заходи по відновленню краси природи;

3) поєднання сформованих почуттів з усвідомленням значущості їхньої безпосередньої екологічної діяльності, можливості бути причетним до збереження та відновлення природи різного краю, стимулює самостійну пізнавальну діяльність;

4) цілісність сформованих якостей, визначають молоду людину як особистість, що проявляє самостійність й впевненість у власних силах, судженнях, готовності до природоохоронних дій як організатора і у співпраці з різними партнерами, вираженості власних вчинків і відповідальності за їх наслідки.

Головні висновки. Системний, комплексний виховний вплив на учнів у напрямі формування естетичних поглядів, інтересу, емпатії та практичних екологічних дій, поєднуючи усі форми організації освітнього процесу є дієвим засобом формування екологічної компетентності в учнів, набуття ними екологічної свідомості, що найбільш ефективно у перші роки навчання в базовій школі.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 17.10.2023).
2. Жирська Г. Формування в учнів ціннісного ставлення до природи як компонента екологічної культури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2014. Серія: педагогіка, (2). С. 74–81.
3. Закон України "Про повну загальну середню освіту" (зі змінами, внесеними згідно з Законом № 3482-IX від 21.11.2023). <https://osvita.ua/legislation/law/2232/> (дата звернення: 24.10.2023).
4. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т.1. С. 379–387.
5. Концепція екологічної освіти України *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7.
6. Качур І. В. Проблеми формування екологічної культури в освітньому середовищі. *Наука. Релігія. Суспільство*, 2011. № 2. С. 209–213.
7. Лебідь С. Г. Екологічна складова змісту освіти для сталого розвитку. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія*. 2009. Сер.: Педагогіка, (112). Вип. 99. С. 25–29.
8. Лук'янова Л. Б., Гуменкова О.В. Екологічна компетентність майбутніх фахівців: навч. – метод. посібник. Київ- Ніжин: ПП Лисенко, 2008. 243 с.
9. Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти. К.: Міленіум, 2006. 252 с.
10. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Міністерство освіти і науки України від 17.08.2016 р. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20srednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).
11. Пустовіт Н. А., Пруцакова О.Л., Руденко Л. Д., Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності школярів: навч.-метод. посібник. Київ: Педагогічна думка. 2008. 64 с.
12. Прокопенко О., Демидова Т. Екологічне виховання у процесі вивчення біології. *Рідна школа*. 2005. № 3. С. 72–75.
13. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з удосконалення системи екологічної освіти в Україні. Наказ Міндовкілля. № 424 від 20.06.2023. <https://mepr.gov.ua/mindovkillya-ta-mon-domovylysy-rozvyvaty-systemy-ekoosvity-v-ukrayini/> (дата звернення: 15.12.2023).
14. Толочко С., Бордюг Н. Методологічні засади формування екологічної компетентності школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2022. 26(2). С. 140–152.
15. Цурман Г. А., Тарасенко, Г. С. Формування екологічної культури особистості в освітньому середовищі. *Еколого-збалансований розвиток суспільства: стан, проблеми, перспективи*. Вінниця: КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти». 2022. (4). С. 125–131.